

Jagten på den hvide hval

Erik Aalbæk Jensens anmeldelse af Herman Melville: *Moby-Dick*, oversat af Mogens Boisen

Perspektiv 3. årg., nr. 1, august-september 1955

Det publikum som hastigt glemte Melvilles nu så berømte roman om Moby-Dick læste vel bogen som den i og for sig også kan læses, nemlig som en naturalistisk handlingsroman om den amerikanske hvalfangerflåde, dristige fangere på eksotiske have, alt i tidens smag. Melville havde tidligere og med held forsøgt sig i genren. Set i det perspektiv handler romanen da om en vis Ismael der af længsel efter søen og eventyret stikker ud med en hvalfanger fra Nantucket, ført af kaptajn Akab og med yderst blandet besætning. Intrigen er da den at kaptajnen spiller sine redere et puds og i rum sø røber sine private hensigter med togtet: at finde og nedlægge den spermacethval der engang i Stillehavets ækvatoriale del gjorde ham til krøbling ved at bide benet af ham. Læses bogen således får den unægtelig noget højst ufærdigt og dræbende langsommeligt over sig. Der skulle gå trekvart århundrede før tiden var moden til forståelse af det sjælelige drama som maskerer sig bag den ydre handling i mytens og den ægte tragedies form, et labyrintisk og lidenskabeligt forsøg på at fastholde menneskets gåde. Set i den belysning fremtræder værket i dets sjældne genialitet, så fast og fint tvundet som den hvalfangerline om hvilken Melville siger, at man ikke ved første øjekast skulle tro at den var så stærk som den virkelig er, men at forsøg har vist at hvert af dens et hundrede og halvtreds garn kan bære en vægt af et hundrede og tyve pund, så at hele tovet kan udstå en belastning på næsten tre tons.

Togtet omgives fra første begyndelse af mystik og dobbeltbundede hentydninger. Der spilles værket igennem på myten om Jonas som flygtede fra Guds bestemmelse, det drejer sig både om et almindeligt hvalfanger-togt og om en oprørsfærd af kosmiske dimensioner, hvilket måske bedst kan vises ved et par antydninger om romanens hovedfigur, kaptajn Akab. Han, "en grov og forhærdet god mand" er på hævntogt efter den hvide kæmpe, Moby-Dick. Dette beskrives og sandsynliggøres så realistisk som muligt; man tror på det vil kunne lykkes at finde en bestemt hval et eller andet sted i jordens havflade for den der som Akab er dybt fortrolig med strømforhold og hvalens vaner. Akab er optændt af et til vanvid grænsende had mod lemlæsteren, men hadet har en dybere bund. Denne tilfældige hval er kun et redskab for livets ubønhørlighed – for indtil videre at vælge et så neutralt udtryk. Hvalen er kun motivet for Akabs hævn, gennem den vil han håndgribeligt manifestere sit oprør i "jagtens sælsomme, fantastiske ugudelighed". Anatomisk betragtet har spermacethvalen jo intet egentligt ansigt, kun en stor tom pande; beskrevet med underlige tegn vender den mod beskueren, og stillet overfor denne pande føler man guddommen og de frygtelige naturkræfter voldsommere end ved synet af nogen anden skabning. Og Moby-Dicks farve er hvid. Hvid er den som isørkenen, hvid som den skjulte og navnløse ondskab der manifesterer sig bag istappenes tomme klirren i de ensomme bjerge og vinden over den uendelige sneklædte prærie. Og mærk vel, o læser, at samme hvide farve som for os rummer antydninger til den evige kulde og hensynsløshed, også er symbolet for guddommen, ja selve sløret om den kristne guddom og samtidig det mest forstærkende element i de ting der i særlig grad slår menneskeheden med rædsel. "Og på alle disse ting var albino-hvalen symbolet. Undrer I Eder da over den flammende jagt?" Hvalen er det djævelske fantom, ulykken, meningsløsheden, døden

som før eller senere svømmer foran alle menneskehjerter.

Således bliver Akab en ægte tragisk skikkelse i oprør mod livslovene, besat af sit sindssyge mål, besat af sin tanke om at knuse solen, og dog et menneske der kalder på medlidenheden fordi dette ikke fuldt ud er ham. Under den eensporede glødende vilje lever endnu en rest af menneskeligheden som vel kun den kristne førstestyrmand Starbuck klart har set. Derfor er han Akabs største anfægtelse, og tillige den han støtter sig til i sin lidelse. Starbuck ser bag om den gamles panser og ned til sjælen i ham som pines ved naboskabet til hans forsæts glødende hede. Som i et prisme spejler Akab livets sammensætning, dets nat-side og dagside. Livet svøber sig om døden, og døden danner tremmeværk for livets ranker. I denne dualisme er menneskets sjæl eet med tilværelsens dybeste lov, fri og dog bundet, rig og dog fattig.

På ingenlunde logisk måde følges denne tankegang af en nådeløs tro på skæbnens forudbestemmelse. ”Nogen har stukket mig disse kort i mine gamle hænder og kræver at jeg og ingen anden skal spille dem,” siger Akab, og selv spillets gang er bestemt, ja gennemprøvet før tidernes morgen. ”Hvad der sker her,” siger Akab, ”er ubønhørligt forudbestemt. Det er gennemspillet af dig og mig en milliard år før dette ocean rullede.” Akabs oprør er forudbestemt til tragedien. Fra første blad varsles undergangen som da også med minutiøs sikkerhed indtræffer. Som vinden der spillede sejlene til vældige buge og med ligeså uimodståelige som usynlige arme hidsede og piskede skibet frem var den kraft der slavebandt Akab og folkene til den vilde jagt.

På ligeså ulogisk som gribende vis munder dette skæbnedrama ud i Herman Melvilles påkaldelse af menneskets stolthed og trods. Motivet anslås allerede i fader

Mapples berømmelige Jonasprædiken inden togtet løber af stabelen. Trods alle piner og smerter i hvalfiskens bug, da straffen har ramt ham, finder den hidtil ynkværdige Jonas sig selv, da han samler sig om det forsæt stadig og trodsigt at vende sit ansigt mod Herrens hellige bjerg. Og Akab slynger sin bekendelse op i himmelrummet da udfaldet endelig står klart for alle: ”Trods,” råber Akab mod Gud, ”trods er min andagt for dig.” Og da skibet går ned efter Moby-Dicks frygtelige angreb, ser man harpuneren Tashtegos hånd for sidste gang komme op af bølgerne og hamre flaget fastere til den synkende mast. ”Lad hvalfisk knuse min båd og knuse min krop, om de vil, for min sjæl kan selv Zeus ikke knuse.”

Således kan man følge et enkelt af dette værks mere end et hundrede og halvtres garn, og vel nok det som kommer den røde tråd nærmest. Traditionen fra den græske tragedie, almueoverleveringens rodfæstede skæbnetro og Calvins strenge prædestinationslære er her smeltet sammen i et værk af så store dimensioner, at man føler det er med rette amerikanerne ligestiller det med europæernes Faust eller Don Quixote, Hamlet og Brødrene Karamazow. Dog har Melvilles værk ikke plads for en fuldbåren Aljosja. Calvinismens og puritanismens holdning har for megen magt over denne tragediedigter fra nyere tid. Såfremt man af værkets grundtone vil uddrage et varsel om den fase i civilisationen som fra midten af forrige århundrede tog fart, må det nok i forbindelse med det her antydede udkrystallisere sig omkring Akabs dom over sig selv: ”Alt hvad der er skønt, fylder mig med angst, da jeg aldrig kan glæde mig. Skønt begavet med den højeste erkendelse mangler jeg den jordiske kraft til at nyde; forbandet er jeg, forbandet på det sindrigste og mest ondsindede! Forbandet midt i paradiset!”